

HARPÛTÎ'YE GÖRE ALLAH'IN SIFATLARI VE ALLAH'IN Bİ'SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ*

ACCORDING TO HARPÛTÎ, GOD'S ATTRIBUTE AND GOD'S ACTIONS IN THE WORLD
EXCEPT FOR BI'SAH

HASAN KÜÇÜKYANGÖZ

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ
ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
hasankyg@gmail.com

Öz:

Allah'ın zâtı, sıfat ve fiilleri İslâm tarihi boyunca üzerinde tartışılmış en önemli konulardandır. Tarihte özellikle Allah'ın sıfat ve fiilleri hakkında Mu'tezile ile birlikte pek çok fikri çatışma meydana gelmiştir. Bu süreçte Mu'tezile'nin karşısında duran kesim ise Ehl-i sünnet çatısı altındaki Eş'arî ve Mâturîdiler'dir. Zaman içerisinde bu tartışmalara yeni oluşumlar da katılarak Allah'ın sıfat ve fiilleri konusu başka boyutlara taşınmıştır.

Abdullatif Harpûti, Yeni İlm-i Kelâm'ın en değerli âlimlerinden sayılmaktadır. Yaptığımız araştırmalar sonucu kendisi ile ilgili yapılan araştırmaların yetersiz olduğunu gördük. Bundan dolayı Yeni İlm-i Kelâm dönemi Allah'ın sıfatları ve fiilleri konusunda bir araştırma yapmayı uygun bulduk. Araştırmamızda Harpûti'nin Tenkîhu'l Kelâm adlı kitabından yararlandık. Çünkü kendisinin bu konuyla alakalı görüşleri bu kitapta yer almaktadır. Harpûti'nin bu kitabı yazması sebebi ise döneminin konularına değinen bir kaynak eser bulamamış olmasıdır. Bu yüzden bu eser, Yeni İlm-i Kelâm dönemi Allah'ın fiilleri ve sıfatları konusundaki görüşlere ışık tutan bir niteliktedir.

Sıfatlar konusunda ise Harpûti nispeten farklı bir tasnife gitmiştir. Allah'ın fiilleri konusunda ise, genel manada Mâturîdi görüşü benimsemiştir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Harpûti, Allah'ın Sıfatları, Allah'ın Fiilleri, Allah.

Abstract:

The essence, attributes and actions of Allah are the most important expressions discussed throughout the history of Islam. There have been many intellectual conflicts with the Mu'tazila in history, especially about the attributes and actions of Allah. In this process, the group that stood against the Mu'tazila was the Ash'aris and Maturidis, whose umbrella was the Ahl as-sunna. Over time, new formations have joined these discussions and the subject of Allah's attributes and actions has been moved to other dimensions.

Abdullatif Harpûti is considered one of the most valuable scholars of the new science of theology. As a result of our research, we saw that the research on him was insufficient. For this reason, we found it appropriate to conduct a research on the attributes and actions of God in the period of New Science.

, we benefited from Harpûti's book called Tenkîh-ul Kelâm. Because his views on this subject are included in this book. The reason why Harpûti wrote this book is that he could not find a source work addressing the subjects of his period. Therefore, this work sheds light on the views on the attributes and actions of God in the new era of theology. In terms of adjectives, Harpûti went to a relatively different classification. On the subject of Allah's actions, he adopted the Maturidi view in general.

Keywords: Kalam, Harputi, Attributes of God, Acts of God, God.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	03.05.2023	12.06.2023	01.07.2023	0009-0007-0205-9363

İNTİHAL/PLAGIARISM	DOI NUMARASI/DOI NUMBER
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.	-

ATIF/CITE AS
Küçükyangöz, Hasan. "Harpûti'ye Göre Allah'ın Sıfatları ve Allah'ın Bi'set Dışında Dünyadaki Fiilleri / According To Harpûti, God's Attribute And God's Actions in the World Except for Bi'sah". <i>ilahiyat 10</i> (Haziran/June 2023): 25-38.

* Bu çalışma, yazarın "Abdullatif Harpûti'nin Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâid-i Ehl'l-İslâm isimli Eserinde İlahiyat Anlayışı" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

İmanî konular, İslâm tarihi boyunca hep güncelliğini korumuştur. Bundan dolayı bu konular, Müslümanların; her zaman odak noktalarından biri niteliğindedir ve daima tartışılmıştır. Bu tartışmaların başını, Ehl-i sünnet ve Mu'tezile gibi mezhepler çekerek, Kelâm ilminin fikri gelişimine vesile olmuşlardır. Bu süreçte özellikle Allah'ın zât, fiil ve sıfatları derinlemesine tartışılmıştır.

19. yüzyıl dünya tarihi açısından birçok gelişmeye vesile olmuştur. Bu yüzyılda Müslümanların batıyla olan ilişkileriyle Müslüman toplumların siyasî varlığı ve fikri bunalımı hususlarında birçok tartışma vuku bulmuştur. Hal böyleyken Müslüman âlimler bu konuları, ilmi düzlemde tartışmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin neticesinde ise İslâmî ilimlerde bir tecdit üzerine çalışmaya başlanmıştır. Bu konudaki en değerli âlimlerin başında ise Abdullatif Harpûtî gelmektedir. Özellikle Harpûtî'nin Tenkîhu'l-Kelâm isimli eseri, kendisinin neredeyse bütün kelâmî düşüncelerini içermektedir. Bununla birlikte bu eserin yazılmasının asıl sebebi, Harpûtî'nin dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek bir eser bulamamasıdır. Bu yüzden Harpûtî'nin bu konuyla ilgili olarak kaleme aldığı hususlar bizim için aynı zamanda Yeni İlm-i Kelâm'ın Allah'ın fiil ve sıfatları konusundaki yaklaşımı hakkında da bilgi verecektir.

1. ALLAH'IN SIFATLARI

Allah'ın sıfatları meselesi, kelâmcıların tartıştığı en mühim meselelerin arasındadır. Çünkü kul, yaratıcısı olan Allah'a, yalnızca onu en doğru şekilde tanıyarak kulluğunu gerçekleştirebilir. Doğru tanımanın yolu ise Allah'ın sıfatlarını bilmektir. Aksi takdirde Allah'ın istediği gibi bir kul olmak mümkün değildir. Bundan dolayı kelâmcıların, Allah'ın sıfatları konusunda çok hassas ve temkinli davranarak sıfatları irdelediğini görmekteyiz.

Sıfatlar konusunda, mihne hâdisesi başta olmak üzere birçok gelişme yaşanmış ve hem kelâm hem de İslâm tarihi açısından bu süreç önemli ve kritik dönüm noktalarından olmuştur. Özellikle mihne olayı, sübûtî sıfatların içerisinde yer alan kelâm sıfatı ve bu sıfatın Kur'an-ı Kerim ile olan münasebetinin tartışılması sonucu, halifenin tartışmaya taraf olan bir gurubun görüşlerini devlet ideolojisi yaparak diğer gurubu baskı ile eritme çabası şeklinde değerlendirilebilir. Bu yaşanan durumların arkasındaki temel sebep ise Allah'ın zâtına bir halel gelmesi endişesidir.¹

Harpûtî, sıfatlar meselesini Tenhîhu-l Kelâm adlı eserinin ilahiyat bölümünde ele almaktadır. İlgili bölümde isbâtı vâcip meselesini irdeledikten sonra sıfatlar konusuna geçmektedir. Buraya baktığımızda isbâtı vâcip konusunu çok farklı ve dönemin ihtiyaçlarını göz önüne alarak ele almasına karşın, aynı tutumu sıfatlar konusunda sergileyememiştir. Sıfatlar konusunda gelenekten ayrı olarak yeni bir şey ortaya koyamayan Harpûtî, konuya ilişkin gelenekteki görüşleri neredeyse sıralamakla yetinmiştir.

1.1. ZÂT-SIFAT İLİŞKİSİ

Allah'ın zât ve sıfatları, erken dönem denilebilecek bir zamanda tartışma haline gelmiştir. Allah'ın kemal sıfatlara sahip olması, bütün âlimler tarafından ittifakla caiz sayılmıştır.² Fakat Allah'ın, sıfatlarla vafedilme şekli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bu tartışmalar ise sadece sübûtî sıfatlar hususunda Mu'tezile ve Ehl-i sünnet arasında geçmektedir.³

¹ Mehmet Ümit, "Mihne Sürecinde Hanefiler", *Hitit Üni. İlahiyat Fak. Dergisi* 9/17 (2010), 105-114.

² Sa'düddin et-Taftâzânî, *Şehu'l Akâid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: İFAV, 2022), 164.

³ Seyithan Can, "Allah'ın Sıfatları", *Sistematik Kelâm*, thk. Fadıl Aygün (İstanbul: Beyan, 2020), 150.

Harpûtî'ye göre, Hz. Peygamber zamanında Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla alakalı bir tartışma yaşanmamıştır. Fakat sahabe dönemiyle birlikte, bu konuyla ilgili belli başlı tartışmalar yaşanmaya başlamıştır.⁴ Yine Eş'ari'ye göre Allah'ın sıfatları meselesi, Mu'tezile ile ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'den önce Müslümanlar, belli sınırlar çerçevesinde Allah'ın sıfatlarını tartışmış, fakat Allah'ın ezeli sıfatlara sahip olduğunu kabullenerek daha fazla üzerinde tartışmamıştır.⁵

Harpûtî, Allah'ın sübûtî sıfatları hakkındaki görüşlere değinerek konu hakkındaki kendi görüşlerini de beyan etmiştir.

Harpûtî ilk olarak, filozofların zât-sıfat ilişkisi hakkındaki görüşleri üzerinde durmuştur. Ona göre Yunan felsefecilerinin de dâhil olduğu bazı filozofların, Allah'ın zâtının, sıfatlarıyla aynı olduğunu savunduğunu; bazılarının da zât ve sıfatların ayrı olduğunu savunduğunu ifade etmektedir. Harpûtî, filozofların zât ve sıfatı birbirinden ayrı olması durumunda iki muhal olacağı şeklindeki iddiadan bahsetmektedir. Onlara göre birincisi muhal, vâcib'ul vücûd olan Allah'ın, başka bir şeyle kemal bulmasıdır. İkinci muhal ise, zâtın hem etken hem de edilgen olmasıdır. Harpûtî, bu iki durum hakkında aynı kanaatte değildir. Ona göre zâttan gayri olan ilâhi sıfatın mucidi, yine zâtı ilahidir. Bu durum, filozofların savunduğu gibi Allah'ın zâtının hem etken hem edilgen olmasını veya herhangi bu durumun muhal olmasını gerektirmemektedir.⁶

Harpûtî, ikinci olarak Mu'tezile'nin görüşlerini ele almaktadır. Harpûtî'ye göre Mu'tezile, filozofları bu konuda destekleyen bir konumdadır. Mu'tezile, sübûtî sıfatları veya zâttan ayrı herhangi bir sıfatı kabul etmenin, o sıfatları da kadim olarak kabul etmek anlamına geleceğini savunmaktadır. Onlara göre bu sıfatları kabul etmek, Hristiyanların **gibi** yaptığı birden fazla kadim varlık kabul etme yanlışına düşmek demektir. Fakat Harpûtî, Mutezilenin bu görüşlerini kesin bir dille reddetmektedir. Harpûtî'ye göre Hristiyanların bu durumu ile sıfatlar meselesi farklı meselelerdir. Çünkü Hristiyanlardaki üç uknum, zâttan ayrı müstakil birer varlık olarak kendini göstermekle birlikte; zattan ayrı sıfatlar, müstakil birer varlık olarak değerlendirilemez.⁷

Harpûtî, Kerramiye'nin bu konudaki görüşlerine de değinmektedir. Harpûtî'ye göre Kerramiye'nin buradaki görüşleri isabetsizdir. Kerramiye'ye, Allah'ın zâtının ve sıfatının ayrı olduğunu savunmaktadır. Onlara göre Allah, bu sıfatlarla hakiki olarak nitelenmiştir. Fakat bu görüşleri, onları birden fazla kadim varlık kabul etme noktasına getireceğinden dolayı sıfatların hâdis olduğunu ileri sürmüşlerdir. Harpûtî bunu reddetmekle beraber; Kerramiye'nin sıfatları kadim olarak kabul etmenin, o sıfatların taalluk ettiği şeyleri de kadim yapacağı görüşünü de reddetmiştir. Çünkü kadim sıfatlar, sıfattaki taallukun kadim olmasıyla, taalluk edilen şeyi de kadim kılabilir. Burada bu durum da söz konusu değildir. Bu yüzden sıfatların hâdis olduğu görüşü hatalı ve isabetsizdir.⁸

Harpûtî, son olarak Eş'arîlerin görüşlerine değinmektedir. Eş'arîler göre sıfatlar ne zâttan ayrıdır ne de zât ile aynıdır. Onlara göre sıfatlar, zâta zaid, onunla var olan, kadim ve mevcut olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra sıfatlar, zâttan ayrı olabilecek nitelikte olamaz. Bundan dolayı Allah'ın sıfatlarla vasıflanması hakiki manada olmaktadır. Harpûtî, bu şekilde düşünen Eş'arîlerin, birden fazla kadim varlık kabul ettikleri şeklindeki iddiaları kabul etmemekte ve bu hususta Eş'arîlerin insandan yola çıktığını dile getirmektedir. İnsanın sıfatları, insanın zâtında kaimdir. Aynı zamanda insana zaid durumdadır. Allah- sıfat münasebeti de insanın sıfatlarıyla

⁴ Abdullatif Harpûtî, *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâidi Ehlî İslâm* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1330), 204.

⁵ Ebu'l Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne Ve Usûlü Ehl-i-Sünnet*, çev. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yay., 2010), 134-135.

⁶ Abdullatif Harpûtî, *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâid-i Ehlî'l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, çev. Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 150.

⁷ Harpûtî, *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâid-i Ehlî'l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 150.

⁸ Harpûtî, *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâid-i Ehlî'l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 151.

HARPÛTÎ'YE GÖRE ALLAH'IN SIFATLARI VE ALLAH'IN Bİ' SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ

olan münasebetine benzemektedir. Fakat bu benzetmede büyük bir hata vardır. Çünkü gaibi şahide kıyas etmek mantık ilmi açısından doğru sonuçlar vermeyebilir. Fakat Harpûtî, Eş'arîlerin bu benzetmedeki hatayı kabul ederek yine bu benzetmeyi kullandıklarını ifade etmektedir.⁹

Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili Harpûtî'nin görüşü, Mâtürîdîlerin görüşleriyle paraleldir diyebiliriz. Harpûtî, Allah'ın ezeli ve ebedî sıfatlarının olduğunu kabul etmektedir. Fakat Harpûtî, bu sıfatlara iman edip, sıfatların keyfiyetini Allah'a bırakmakla yetinmektedir. Çünkü en iyisini Allah bilir.¹⁰ Bu durumda Harpûtî'nin, görüşlerini ele aldığı dört gurubun da iddialarına katılmadığı görülmektedir. Ayrıca Mâtürîdîlerden söz etmemesine rağmen kendisinin Mâtürîdî görüşü benimsemesi hasebiyle Mâtürîdî'lerin doğru kanaatte olduğunu savunduğu sonucuna varmak da mümkündür.

1.2. SELBİ SIFATLAR

Harpûtî, gelenek olduğu üzere selbi sıfatları sübûtî sıfatlardan önce ele almıştır. Bunun nedeni, selbi sıfatların kötü özelliklerden arınma; sübûtî sıfatların ise güzel özellikler ile bezenme olarak görülmesidir. Ayrıca Harpûtî, Mâtürîdî'lerin beş ya da altı başlıkta topladığı selbi sıfatların hepsinin, asıl itibariyle dört sığata dönük olduğunu söylemiştir. Harpûtî'nin ele aldığı sıfatlar, kıdem, bekâ vahdâniyyet ve muhâlefetün li'l-Havâdis'tir. Burada bir farklılaşma görünebilir. Fakat bazı filozoflar, İmam Eş'arî ve Mu'tezilî Hüseyin el Basri gibi âlimler, vücut sıfatının zâid bir mana ifade etmemesi nedeniyle bir sıfat olmadığı görüşündedir.¹¹ Ayrıca kıyam bi nefsihi sıfatını müstakil olarak ele almayan Harpûtî, bu sıfatı kıdem sıfatına dâhil olarak görmektedir.

Harpûtî'ye göre Kıdem, Allah'ın vâcip olan sıfatlarındandır. Çünkü bu sıfatın olmaması hüdüis gerektirmektedir. Hâdis, sonradan varlık sahasına iner. Bu durum ise bir yaratıcı için muhaldir.¹² Ayrıca bu sıfatla ilgili olarak Harpûtî, Allah'ın vâcip'ul vücûd vasfını kanıtlamak için kullandığı delilleri, kıdem vasfını da delillendirmek için kullanılabilir görmektedir¹³

Harpûtî, ikinci olarak bekâyı ele almaktadır. Ona göre ona göre bekâ, kıdemden bir gereğidir. Çünkü kıdemi sabit olanın, yokluğu mümkün değildir. Buna göre ezeli olan Allah'ın, tüm zaman dilimlerinde de nihayet bulmadan var olacağını kabul etmek, mantikî bir zorunluluktur. Bundan dolayı kıdem ve bekâ, birbirlerinin ayrılmaz birer parçasıdır.¹⁴

Harpûtî'nin üçüncü olarak ele aldığı sıfat vahdaniyettir. Ona göre vahdâniyyet, Allah'ın yaratmasında ve ulûhiyyetinde bir ortağının olmamasıdır. Vahdâniyyetin zıddı ise ortaklık ve çokluktur. Harpûtî'ye göre "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin, göğün düzeni bozulurdu."¹⁵ ayeti hem Allah'ın vahdâniyyetine hem de burhân-ı temânüya güzel bir örnektir.

Harpûtî'ye göre vahdaniyet olmazsa ve birden fazla yaratıcı olursa, bunların başka isteklerde bulunması durumunda üç ihtimal meydana gelmek zorundadır. Bu ihtimallerin ilki, tüm yaratıcıların istediğini meydana getirmesidir ki bu, iki çelişğin aynı anda olmasıdır. Bu durum mantiken zaten imkânsız addedilmektedir. İkincisi ise tüm yaratıcıların isteğinin de meydana gelmemesidir ki burada da yaratıcıların acizyeti söz konusudur. Sonuncu ihtimale gelince yaratıcıdan birinin, diğerinin görüşünü iptal etmesidir ki bu da acizyet anlamına gelmektedir.

⁹ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 153.

¹⁰ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 153.

¹¹ İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm* (Ankara Okulu Yayınları, 2012), 342-343.

¹² Can, "Allah'ın Sıfatları", 155-156.

¹³ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 138.

¹⁴ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 138.

¹⁵ Enbiya, 21/22.

Eğer ikisinden birinin isteği vuku bulursa, isteği vuku bulmayanın âciz olması gerekmektedir. Aciz olan bir varlığın ilâh olması da düşünülemez.¹⁶

Harpûtî'nin son olarak ele aldığı sıfat, muhâlefetün li'l-Havâdis'tir. Harpûtî, bu sıfatı yine vâcip ve mümkün varlıklar üzerinden açıklamıştır. Ona göre vâcip, bâkidir. Mümkün ise fânidir. Bu yüzden vâcip olan ile mümkün olanın net bir şekilde ayrılması için vâcibin, kendinden sonraki hiçbir varlığa benzememesi gerekmektedir.¹⁷

Bu konuyla ilgili olarak Harpûtî, Allah'ı cevher olarak nitelendiren filozofların görüşlerini reddetmektedir. Bunun sebebi, cevher kendi başına yer kaplayan bir şeydir. Fakat bu durum, bir yaratıcı için noksanlıktır. Allah için noksanlık da söz konusu değildir.¹⁸

İkinci olarak Harpûtî, mücessimenin Allah'ın arşa istiva ettiği ve orayı tamamen kapladığı görüşünü eleştirmektedir. Ona göre, mücessime sapkın bir fırkadır. Çünkü Allah'ın arşı yaratıp oraya tamamen istiva etmesi, Allah'ın bir cisim olarak görmek manasına gelmektedir. Bu durum, Allah için asla söz konusu olmamaktadır.¹⁹

Müşebbihenin Allah için caiz gördüğü renk, şekil, intikal, hareket, ayrılma ve birleşme gibi hallerden Harpûtî'ye göre, müşebbihenin bu görüşü de kabul edilemez niteliktedir.²⁰

Son olarak Hıristiyanların teslis inancına değinen Harpûtî, muhalefetün li'l havadis ile teslis anlayışının ters düştüğünü ifade etmektedir. Ona göre Hristiyanlığın üç uknumda, üç saplantı noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Hz. İsâ'nın babasız olarak dünyaya gelmesinden doğan yanlış anlayıştır. Bu hataya Kur'an-ı Kerim değinmekte ve bunu kesin bir dille yalanlamaktadır.²¹ İkinci olarak Hz. İsâ'nın ölüleri diriltmesinden dolayı gerçekleşen durumdur. Harpûtî, son olarak Hz. İsâ'ya atfen İncil'deki oğul ifadesine değinmektedir. Harpûtî açısından bu üç husus da açık birer dalâlettir.²²

1.3. SÜBÛTÎ SIFATLAR

Sübûtî sıfatlar, klasik kelâm literatüründe vücudî ve mana sıfatları şeklinde de ifade edilmektedir. Sübûtî sıfatların sayısı Mâturîdîlerde sekiz, Eş'arilerde yedir. ²³ Sübûtî sıfatların sayısı hakkında Harpûtî, Mâturîdîlerin tasnifine²⁴ uyduğunu söylemektedir.

Harpûtî'nin ilk olarak ele aldığı sübûtî sıfat, hayattır. Ona göre diğer sıfatlar, hayat sıfatı ile anlam kazanmaktadır. Çünkü hayat sayesinde irade, kudret, görme ve duyma gibi özellikler bir mana ifade etmektedir.²⁵

Harpûtî için ilim sıfatı, var olan ve yok olana taalluk eden bir sıfattır. Harpûtî, ilim sıfatı ile ilgili mutehakkik kelâmcılar gibi düşündüğünü söylemektedir. Bunu yanında ona göre, bu sıfat; bir ve ezelidir. Bu sıfat, yenilenen varlıklarda tekrarlanmaz. Bunu nedeni yeniden meydana gelen varlıkların, Allah'ın daha önce bildiği şekliyle ortaya çıkmasıdır.²⁶

¹⁶ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 139.

¹⁷ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 142.

¹⁸ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 142.

¹⁹ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 142.

²⁰ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 142.

²¹ Al-i İmrân, 3/59.

²² Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 145-146.

²³ Mevlüt Özer, "İlâhî İsim ve Sıfatlar", *Kelâm*, thk. Şaban Ali Düzgün, ts., 243.

²⁴ Nureddin Es-Sabunî, *Matûrîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV, 2020), 65.

²⁵ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 154.

²⁶ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 164.

HARPÛTÎ'YE GÖRE ALLAH'IN SIFATLARI VE ALLAH'IN Bİ' SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ

Harpûtî, semî sıfatı hakkında kısa bir değerlendirmede bulunmaktadır. Muhakkik Kelâmcıların da benimsediği şekilde Allah, işitmeyi, bir kulak veya kulak görevi gören bir organ ile gerçekleştirmemektedir.²⁷

Harpûtî kudret sıfatı ile ilgili olarak ise, kudretin iki manası olduğuna dikkat çekmektedir. Bunların ilki, Allah'ın bir şeyi yapıp ve yapmamasının mümkün olmasıdır. Diğeri ise Allah'ın bir şeyi yapma hususunda ihtiyar sahibi olmasıdır.²⁸ Bu konuda Harpûtî, Eş'arî ve Mâtürîdîler arasında gerçekleşen ve kudretin taalluku özelindeki ihtilaftan bahsetmektedir. Çünkü Mâtürîdîler, tekvin sıfatını kudretten ayrı bir sıfat şeklinde yorumlarken; Eş'arîler tekvin sıfatını, kudret sıfatı ile değerlendirmektedir. Harpûtî'ye göre Eş'arîler kudreti, bir fiilin veya terkin sıhhat bulduğu ezeli taalluk nitelendirmelerinin yanında kendisinin, icat etme suretiyle tesirde bulunduğu ebedi bir taalluk olarak gördüğünü söylemektedir.²⁹

İrade sıfatıyla ilgili olarak Harpûtî, kudret dahilindeki mümkünata taalluk eden, fiil ve terk konusunda birini tercih eden sıfat şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre, irade vasfıyla başka bir mücerrihe gerek duymaksızın tercihte bulunmak mümkündür. İradenin taalluku, ilmin taallukuna uygun olarak tek ve ezeldir. Bu sayede filozofların savunduğunun aksine, iradenin taalluk ettiği hususların da kadim olması gerekmemektedir.

Harpûtî, Mu'tezile'nin irade ile ilgili görüşlerine katılmamaktadır. Mu'tezile'ye göre Allah'ın iradesi, günah olan şeylere taalluk edememektedir. Bu sonuca, irade ile emretme ve razı olmanın ayrılmaz birer parça olduğu varsayımı ile varmaktadır. Fakat Harpûtî'ye göre, iradeyle razı olma **arasında** bir alaka yoktur. Bu yüzden işlenen günahlara ve çirkin işlere de iradenin taalluku söz konusudur.³⁰

Harpûtî, aşırı tabiatçılara yönelik olarak da tenkitler getirmektedir. Tabiatçılar, hayr ve şerrin tek bir yaratıcı tarafından meydana getirilmesini, iki zıtlığın bir arada olması şeklinde yorumlamaktadır. Harpûtî'ye göre bu durum düalist inanışlar ve bazı filozofların görüşleri ile paralellik göstermektedir. Bu şekildeki düşüncelerin kaynağı ise şeytandır. Bu tarz düşüncelere sahip olan kişiler ise cahil kimselerdir. Çünkü Harpûtî'ye göre aşırı tabiatçılar, hem kainattaki hikmet ve yaratılış esrarlarını görememekte, hem de her şeyi bildiklerini iddia etmektedirler.³¹

Kelâm sıfatı ile alakalı olarak Harpûtî'ye göre bu sıfat, harf ve sestem bağımsız, ezeli ve Allah'ta kâim olan bir sıfattır. Kelâm, insanların lisanlarına indirgenemez. Lafzî kelâm gibi kısımları da yoktur. Allah'ın kelâmı hâdis olamaz. Ayrıca henüz yaşanmamış olaylara taalluku, onun yalan ya da muhatapsız olduğunu göstermez. Tam aksine Allah'ın kelâmı, henüz yaşanmamış olaylara taalluk edebilir. Bunun delili ise Allah'ın ezelde, henüz var olmamış Hz. Musa'ya: "Ayakkabıların çıkart."³² şeklindeki emir ve hitabıdır. Bu durum tıpkı bir babanın, henüz doğmamış çocuğuna, vakti zamanı gelince salık vereceği emir ve hitabı önceden yöneltmesi gibidir.³³

Tekvin, kevn kökünden türeyen bir kelimedir. Sözlükte kevn, "olmak, meydana gelmek" anlamlarına gelmektedir. Tekvin kelimesinin sözlükteki anlamı ise "oluşturmak, meydana getirmek, yaratmak"tır. Allah'a nispet edildiğinde Allah'ın sübûtî sıfatı olarak bir ezeliyet ifade

²⁷ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 155.

²⁸ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 155.

²⁹ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 156.

³⁰ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 157.

³¹ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 158.

³² Ta-hâ, 30/12.

³³ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 158-159.

eder. Kur'ân-ı Kerîm'de bu haliyle geçmemekle birlikte, Allah için yoktan var etmeyi anlatan ayetlerde kevn kökünden türeyen fiiller kullanılmaktadır.³⁴

Tekvinin fiili mi yoksa sübûtî bir sıfat mı olduğu kelâmcılar tarafından tartışılmıştır. Nitekim Mu'tezile ve Eş'arîler tekvini fiili sıfat görmezken; Mâtürîdîler bu sıfatı sübûtî sıfatlara dahil etmiştir. Eş'arîlere göre kudret hem kendisiyle fiilin ve terkin sıhhat bulduğu ezeli taalluk hem de kudretin kendisiyle icat etme **suretiyle** tesirde bulunduğu ebedi taalluktur.³⁵

Harpûtî'ye göre tekvin, mümkünata taalluk eden ve iradeye uygun olarak icad ve tesirde bulunan bir sıfattır. Bundan dolayı tekvin; ilim, irade ve kudretten farklıdır. Çünkü bilinen şeyler, ilim ile birbirlerinden ayrılırlar. Mümkünatın yapılıp yapılmaması kudretle meydana gelir. Yine mümkün olanın yapılıp yapılmaması arasındaki karar da irade ile olmaktadır. Fakat bunların hiçbiri içerisinde bir yaratma barındırmamaktadır. Bundan dolayı icat etme işi için bir müessir gereklidir. Bu ise ancak tekvin sıfatı ile mümkün olabilir.³⁶

Görüldüğü üzere Harpûtî, sübûtî sıfatlarda Mâtürîdîlerin tasnifine uymuş olarak tasnif noktasında bir farklılaşmaya gitmiştir. Fakat yine modern manada bir farklılaşma gerçekleştirmeyerek gelenekten ayrılmamıştır.

1.4. ALLAH'IN ZÂTİ HAKKINDA CAİZ OLAN VE OLMAYAN ŞEYLER

Harpûtî, rü'yetullahı, Allah hakkında caiz olarak görmektedir. Bu görüşünü, Ehl-i sünnet dairesi içerisinde açıklamıştır. Bununla birlikte Harpûtî, rü'yetullah konusunda çok katı bir görüşe sahiptir. Bu kaniya araştırmamız sonucu varmış bulunmaktayız Çünkü Harpûtî'nin rü'yetullah konusunu işlerken diğer konular hakkındaki görüşlerinde görmediğimiz bir üslup karşımıza çıkmaktadır. Normalde Harpûtî karşıt görüşleri sıralarken mutlaka mezhep adı vermektedir. Fakat burada hiçbir karşıt görüş sahibi mezhep adı söylememekle beraber, rü'yetullahı kabul etmeyen bütün mezhepleri Ehl-i bid'at şeklinde nitelendirmiştir.

Rü'yetullah meselesi, alimler tarafından iki yönlü mütalaa edilmiştir. Alimlere göre Allah'ın dünyada görülmesi ve ahirette görülmesi ayrı durumlardır. Nitekim Harpûtî, Allah'ın dünyada görülmesi konusuna hiç değinmemiş ve rü'yetullahın ahirete özgü bir durum olduğunu söyleyerek konuya giriş yapmıştır. **Bundan** dolayı Harpûtî'nin bu konudaki delillendirmeleri, hep rü'yetullahın ahirette gerçekleşmesi ile alakalıdır. Aynı zamanda Harpûtî, bu konuya diğer konulara nazaran daha ehemmiyet göstermektedir. Fakat yakaza ve uyku halindeki Allah'ın görülmesi konusunda herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Harpûtî'ye göre rü'yetullah, ahirette mü'minlerin gözleriyle Allah'ı görmesidir. Bu naklen sabit, aklen ise mümkündür. Rü'yetullahın aklen mümkün olmamasıyla ilgili bir delil hiç kimse tarafından getirilememiştir.

Rü'yetullah konusunda Harpûtî, Ehl-i sünnetin savunduğu gibi ayetlerin zahiri manada anlaşılması gerektiğini savunmaktadır.³⁷ Ona göre Rü'yetullah, naklen de mümkündür. Burada Harpûtî, Ehl-i sünnetin delil olarak getirdiği: "O gün bazı yüzler sevinçli olup Rablerine bakar."³⁸ **ayetini** dile getirmektedir. Ayetten sonra, Hz. Peygamberin: "Ayın on dördünde dolunayı gördüğünüz gibi Rabbinizi birbirine engel olmaksızın göreceksiniz."³⁹ hadisini de delil göstermektedir.

³⁴ Tefik Yücedoğru, "Tekvin", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/388.

³⁵ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 163.

³⁶ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 162.

³⁷ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 164-165.

³⁸ Kiyâmet, 75/22-23

³⁹ Buhârî, Tevhid, 5.

HARPÛTÎ'YE GÖRE ALLAH'IN SIFATLARI VE ALLAH'IN Bİ'SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ

Harpûtî'ye göre rü'yetullah, sahabe ve tabiinden tevatür yoluyla gelen ve icma ile sabit bir durumken; Mutezile ve Şia gibi Bid'at ehli mezheplerin doğmasıyla tartışılan bir konu haline gelmiştir.⁴⁰ Ona göre Bid'at ehli, bu konu hakkındaki bazı şüphelerden dolayı rü'yetullahı inkâr etmektedirler. Bid'at ehline göre görme, görünenin şeyin bir yön ve bir mekânda olmasını gerektirir. Ayrıca görme için, gören ve görünen arasında bir engel olmamalıdır. Bu sayede gören, ilgili cismi veya cisme ait olan bir parçayı apaçık görür. Fakat bunlar, Allah için muhaldir. Harpûtî'ye göre bu, doğru bir bakış açısı değildir. Çünkü alemin değişmesi, görececek gözlerin mahiyetini de değiştirecek bir durumdur. Bu yüzden dünyadaki çeşitli adetî şartlara muhtaç olan fani gözün rü'yeti, hakikat ve mahiyet açısından ahiretteki rü'yetten farklı olmak zorundadır. Harpûtî'ye göre Ehl-i sünnet tarafından dile getirilen: "Allah'ın rü'yeti keyfiyetsiz olarak taalluk eder." görüşü, bu şekilde anlaşılmalıdır.⁴¹

Harpûtî, Ehl-i bid'atin: "Gözler onu idrak edemez ama o gözleri idrak eder."⁴² ayetini delil olarak getirmesine ise; ayette yer alan "ebsâr" kelimesinin harf-i ta'rifli bir şekilde geldiğini ve bununla Allah'ın belirli gözleri kastettiği cevabını vermektedir. Ona göre Allah burada rü'yeti, kafirlerin gözlerinden selbetmiştir. Ayrıca Bid'at ehlinin ileri sürdüğü gibi Allah'ın bütün insanları, görme fiilinden selbetmesi durumu kabul edilse bile; bu selbetmenin bütün vakit ve durumları kapsadığına dair de bir delil yoktur.⁴³

Harpûtî, Ehl-i bid'atin Allah ve Hz. Musa arasında geçen rü'yet ile alakalı konuşmasını delil olarak görmesine de değinmektedir. Hz. Musa, Allah'ı görmek istediğini Allah'a söylemesi üzerine Allah, Hz. Musa'ya: "Beni asla göremezsin." cevabını vermiştir. Bid'at ehline göre bu ayet, ebedî bir selbiyet içermektedir. Fakat Harpûtî'ye göre bu ayetten öyle bir mana çıkartılamaz. Çünkü ayette geçen "len-ter'anî" ibaresi, sonsuza dek geçerli olan bir selbiyet içermemektedir. Harpûtî burada, pekiştirilmiş selbiyet olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı, bu ayetten hiçbir şekilde Ehl-i bid'atin iddia ettiği gibi anlam çıkmamaktadır.⁴⁴

Harpûtî, rü'yetullahı Allah hakkında caiz olarak görürken; Allah'ın zâtının künhünü ihata etmeyi caiz olarak görmemektedir. Çünkü Allah'ın künhünün bilinmemesi, ona karşı olan imanı sarsmaz. Tam tersine bu Allah'ın yüceliğini ve umumi yüceliğini göstermektedir. Harpûtî, Allah'ın zâtına herhangi bir şeyin vâcip olmasını da kabul etmemektedir. Çünkü Allah, tüm alemin maliki ve hakimidir. Mutlak olarak alemde tasarruf sahibidir. Yani Harpûtî, Mutezilenin bu konu hakkındaki görüşlerini kabul etmemektedir. Ona göre Allah için bir konuda vücûbiyet söz konusu olamaz. Harpûtî için Allah'a ait fiillerin zât-ı ilâhiye dönük bir takım amaç ve faydalara muallel olması da caiz değildir. Onun tabiriyle bu, Allah için zaten muhal olan bir eksikliğin tamamlanma çabasıdır.⁴⁵

2. ALLAH'IN Bİ'SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ

Allah'ın fiilleri, Allah'ın dünyaya yönelik bütün tasarruflarını içermektedir. Kuşkusuz Harpûtî'ye göre bi'set de Allah'ın bir fiilidir. Fakat Harpûtî, nübüvvet konusunu müstakil olarak ele aldığı için bu konuya da değinmiştir. Tekrara düşmemek için burada bi'set konunu ele almaktan kaçınmıştır. Bunlara ek olarak Allah'ın fiilleri konusunda Harpûtî, gelenekten pek kopmuş olarak

10/2023

İLÂHİYAT

32

⁴⁰ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 166.

⁴¹ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 167.

⁴² En'am, 6/103

⁴³ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 168.

⁴⁴ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 168.

⁴⁵ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 169-171.

görünmemektedir. Zira bu konuda dile getirdiği meseleler, gelenekten veya klasik Kelâmdan farklı bir tarz ya da üslup ile ele alınmamıştır.

Eş'arîlere göre bu fiiller, Allah'ın kudret sıfatının eşyaya taalluk etmesiyle meydana gelmektedir. Mâtürîdîler ise bu fiilleri, tekvin sıfatıyla açıklamaktadır. Bu fiiller hakkında hiçbir alim tam sayı vermemektedir. Çünkü tam sayı vermek Allah'ın fiillerini saymak olacağı için muhal görülmüştür.⁴⁶ Harpûtî bu konuda sadece, tabîi fiilleri, ef'âlul'-l ibâdî, hidayet-dalâleti, rızık vermeyi ve eceli ele almıştır.

Harpûtî'ye göre, Allah'ın dünyaya yönelik fiilleri; tüm nesne, madde, güç ve vasıflarıyla Allah'ın yaratması şeklinde görmektedir. Fakat Harpûtî konunun daha net anlaşılması için fiilleri, canlıların tabîi fiilleri ve ef'âlul'-l ibâd şeklinde iki kısma ayırmıştır.

Harpûtî'ye göre tabîi fiiller, canlıların yaptığı ve bu fiili yaparken bir kastın ve ihtiyarın meydana gelmediği fiillerdir. Canlıların büyümesi, besinleri sindirmesi, teneffüs etmesi, hastalanması gibi fiiller, tabîi fiiller içerisinde yer almaktadır. Harpûtî, dindar olan bütün kesimlerin, bu fiillerin yaratıcısının Allah olduğu hakkında ittifak ettiklerini söylemektedir. Fakat aşırı tabiatçılar ve bazı filozoflar bunu reddetmektedir.⁴⁷

Literatürde insan fiilleri şeklinde geçen ef'âlul'-l ibâd, Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkmış bir konudur. Özellikle Cemel ve Sıffin savaşı, büyük günahlar meselesi gibi konular, bu tartışmaların esasını ifade etmektedir. Buna ek olarak Emevîlerin, devlette yaşanan bazı olayları açıklamak için yapmacık bir kader anlayışının arkasına sığınması, konuyu ilmi düzleme çıkarmıştır. Bu bağlamda Hasan-ı Basrî'nin Kader Risalesi, insan fiil ve sorumlulukları hakkındaki ilk sistematik eser olarak karşımıza çıkmıştır.⁴⁸ Ayrıca insan fiilleri meselesi Allah'ın sıfatları, kaza-kader, hüsün-kubuh gibi konularla ilişkili bir meseledir. Bu yüzden konunun önemini daha fazla gözler önüne sermektedir.⁴⁹

Harpûtî'ye göre ef'âlul'-l ibâda konu olan fiiller, ihtiyârî fiillerdir. Bundan dolayı hâlik-u ef'âlî-l' ibâd, yani insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. Harpûtî'ye göre insan fiillerinin yaratıcısı olabilecek iki zümreden bahsedilebilir. Bunlar ya Allah ya da kullardır. Üçüncü bir durum, mantıken olamaz. Eğer insan, kendi fiillerini kendisi yaratsaydı; "Yaratan bilmez mi?"⁵⁰ ayetine binaen elinden zuhur eden fiillerin bütün detayını bilmek mecburiyetinde kalırdı. Fakat bu söz konusu değildir. Bunun sebebi, sırf insan fiillerinin değil; bütün mevcudiyetin Allah tarafından yaratılmasıdır. Harpûtî, bu konuda üç temel yaklaşımı bizlerle paylaşmaktadır.

Harpûtî, insan fiillerinde Cebriyye'nin ifrata düşmüş olduğunu söylemektedir. Cebriyye'ye göre, insana ait olan bir iradeden söz edilemez. Onlara göre zihni ve ameli olarak insan fiillerinde bir icbar vardır. İnsan Allah'ın bu icbarı sonucu fiillerini gerçekleştirmektedir.⁵¹

Harpûtî, Cebriyye'nin bu husustaki görüşlerini reddetmektedir. Harpûtî'ye göre Cebriyye'nin bu görüşünün kabul edilmesi; fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu ve fiillerin zahiren insan tarafından gerçekleştirildiğini de kabul edilmesi demektir. Bu da insan fiillerinin, cansız maddelerdeki hareketlerle aynı konuma koyar ki; sonuçta imtihan diye bir şey kalmaz. Harpûtî bundan dolayı iradeli ve iradesiz fiillerin arasındaki farka değinmektedir. Ona göre, iradeli şekilde bir nesneyi tutmakla ellerin istemsizce titremesi arasında bir ayırım bulunmalıdır. Çünkü insan,

⁴⁶ Mustafa Said Yazıcıoğlu, "Fiil", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/59-64.

⁴⁷ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 172.

⁴⁸ Mehmet Kubat, "Kadere Dair İki Risale (Abdülmelik b. Mervân'ın Hasan el-Basrî'ye Gönderdiği Mektup ve Hasan el-Basrî'nin Abdülmelik b. Mervân'a Gönderdiği (Cevabî) Mektup)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/8 (2008), 351.

⁴⁹ Bilal Taşkın, "İslam Düşüncesinde İnsan Fiilleri: Farklı Söylemler Ortak Amaçlar", *Kader* 19/1 (2021), 147.

⁵⁰ Mülk, 67/14

⁵¹ İrfan Abdülhamid Fettâh, "Cebriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/205.

HARPÛTÎ'YE GÖRE ALLAH'IN SIFATLARI VE ALLAH'IN Bİ' SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ

irade ve kudret ile kasıt ve ihtiyâr ile bir nesneyi kavrar. Nesneyi bırakıp bırakmama hususunda ise muktedir olduğu için tasarruf sahibidir. Fakat ellerin titremesinde insanın bir tasarrufu veya ihtiyarı söz konusu değildir. Bu iki fiil arasındaki farklılık apaçık meydandayken, Cebriyye'nin bu görüşü hiç tutarlı bulunmamaktadır.

Harpûtî'ye göre insan fiilleri konusunda Mu'tezile, tefrite düşmektedir. Mu'ezile'ye göre insan, kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Allah insanda doğuştan, belli bir zaman ve mekânı içine alacak şekilde hâdis bir kudret yaratmıştır. Mu'tezile'nin bu görüşte olmasının sebebi sıfatlar konusundaki tenzih temelli yaklaşımıdır. Onlara göre, şer ve kötü şeylerin Allah'a isnadı söz konusu değildir.⁵²

Harpûtî, Mu'tezile'nin bu görüşünü reddetmektedir. Ona göre Cebriyye'ye verilen cevaplar, Mu'tezile için de geçerlidir.⁵³

Harpûtî'ye göre, İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, Kadı Ebu Bekr Bakıllânî ve Ebu İshak el-İsferâyînî'nin görüşleri itidalli görüşler arasında yer almaktadır. Harpûtî ilk olarak İmam Ebu'l Hasan el-Eş'arî'nin görüşüne ele almaktadır.

Harpûtî'ye göre Eş'arî insan fiillerini, Allah'ın yaratma kudretiyle kulların hâdis kudretinin bir ürünü olarak görmektedir. Şayet böyle olmasa, insanlar yaptıkları fiiller ile sevap ve günah alamazlar. Ayrıca Eş'arî, insanın hâdis kudretinin bir fiili yapacağı anda ilâhî kudretin tecelli etmesi sonucu fiilin insan eliyle Allah'ın kudreti sayesinde meydana geldiğini savunmaktadır. Bu sayede insan, cüz'î iradesiyle bir işi yapmaya yönelerek yapacağı fiilden sorumluluk kazanmaktadır.⁵⁴ Fakat bu şekilde bir açıklama, insanların zahiren hür görüldüğü ve önceden belli bazı seçeneklerden birini seçmeye zorlanması şeklinde anlaşılabilir.⁵⁵

Harpûtî ikinci olarak Eş'arî bir âlim olan Bakıllânî'nin görüşünü ele almaktadır. Ona göre bu görüş de itidalli bir görüştür. Bakıllânî, Eş'arî gibi düşünmemektedir. Bakıllânî kudreti ikiye başlıkta tanımlamıştır. Ona göre, aslen etkili bir kadîm kudret mevcuttur. Bunun yanında da insana ait bir vasıfta etkili hâdis kudret vardır. Bu iki fiil birleşerek insan fiillerini gerçekleştirmektedir.⁵⁶

Harpûtî son olarak Ebu İshak el-İsferâyînî'nin görüşlerine yer vermektedir. Ona göre kadîm kudret, hâdis kudretin vasıtasıyla; hâdis kudret de kadîm kudretin sayesinde fiili gerçekleştirmektedir. Bundan dolayı kötü fiil cezayı, iyi fiil mükafatı gerektirmektedir. Harpûtî'ye göre burada hâdis kudretin fiilde bir etkisi bulunmamaktadır. Bundan dolayı fiillerde bir cebirden söz etmek mümkün değildir. Aynı zamanda kadîm kudretin kendisi de fiili gerçekleştirmediğinden ortada bir kadercilikten söz edilemez. Ona göre bu görüş, cebrin ve kaderciliğin arasında itidalli bir görüştür.⁵⁷

Harpûtî, bu itidalli olarak nitelendirdiği görüşlerden sonra Mâturîdî'nin görüşü hakkında: "Mücmel bir görüşü vardır." şeklinde bir açıklamayla yetinmiştir. Harpûtî'ye göre Mâturîdî'ye ait olan mücmel görüş, İsferâyînî'nin görüşüne irca edilebilir.⁵⁸

⁵² Hamdi Gündoğar, "Mu'tezile Mezhebinde İnsan Fiilleri Problemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 8/2 (2004), 207-209.

⁵³ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 175.

⁵⁴ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 175.

⁵⁵ Yazıcıoğlu, "Fiil", 13/60.

⁵⁶ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 176.

⁵⁷ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 177.

⁵⁸ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 178-179.

2.1. HİDÂYET VE DALÂLET

Hidâyet ve dalâlet kavramları alimler tarafından tartışılan bir başka önemli konudur. Bu konuda Gazzâlî dahil birçok İslâm düşünürü uzun uzun görüşlerini delillendirmişlerdir.⁵⁹ Mu'tezileye göre ise hidâyet, Allah tarafından insanlara doğru yolun gösterilmesidir. Buna karşın kulun sapması, kendinin nefsinin saptırmasından dolayıdır.

Harpûtî'ye göre hidayet ve dalalet Allah'ın fiillerindedir. Hidayet ve dalalet, Allah'ın ilim, kaza ve kaderiyle ezelde yarattığı durumlardır. Allah ezelde kulunun yapacağı işi bilerek durumuna uygun **olani** yaratmıştır. Bundan dolayı dalâlet için bir cebir söz konusu değildir. Bu konu hakkında Harpûtî ay tutulması örneğini vermektedir. Ona göre yörünge hareketlerinden yola çıkarak ay tutulmasını bilen bir kişi, nasıl ay tutulmasına müdahil değilse Allah da dalalet konusunda kulunu bildiği için bir müdahalede bulunmamıştır. Bundan dolayı hidayet ve dalalet; kulun kesbi, Allah'ın kaza ve kaderiyle gerçekleşmektedir.⁶⁰

2.2. İMÂN VE KÜFÜR

İman ve küfür meselesi özellikle erken dönem yaşanan hadiselerin bir ürünüdür. Bu hadiseler sonucu Müslümanlar büyük günahları ve büyük günahların sebebiyet verdiği dünyevi doğacak ahkâmı tartışmaya başlamıştır.

Harpûtî'ye göre imân, insanın hidayeti; küfrü insanın dalâleti sebebiyledir. Zira iman ve küfür, kesb ve nazarla meydana gelecek nazârî hususlardır. Harpûtî'ye göre, teklif-i mâ lâyut'ak olarak bilinen kulun güç yetiremeyeceği şeylerden muaf olması söz konusu değildir. Çünkü bir fiili Allah emretmişse bu fiile kulun gücü yeter.⁶¹

Harpûtî, iman ve küfrün dünyevi ahkamına da değinmektedir. Ona göre iman, kalbi bir meseledir. Bu yüzden bir kişinin mümin veya kafir olmasına dair hüküm vermek oldukça zordur. Bu noktada kişinin amelî davranışına bakılır ve bu şekilde hüküm verilir.

Ona göre münafığın ahkamdaki hükmünde bir değişiklik yoktur. Fakat kalben tasdik eden ama dinin gereklerini yapmayanlar, kalben tasdik ettikleri için onlar uhrevî ahkâm üzeredir. Bu kişiler için kafir denilemeyeceği için dünyevî ahkâm tatbik edilir. Bu durumdaki kimseler günahkar olup Allah nezdinde mümin durumundadırlar. Bundan dolayı cehennemdeki hayatları ebedi değildir. Kalben tasdik eden fakat ikrah ya da dilsizlikten dolayı ikrârda bulunamayanlar ise Harpûtî'ye göre selef-ü kirâmın icmâsı gereği mümin kabul edilmektedir.

Harpûtî'ye göre küfür ehli, bir engel olmaksızın zarurât-ı diniyenin hepsini veya bir kısmını reddeden kimselerdir. Bu kişiler için İslâm'ın dünyevi ahkamı uygulanır.

Harpûtî fetret ehli ve davetin ulaşmadığı kulları hakkında sadece Eş'arilerin görüşünü nakletmektedir. Kendisi Mâturîdî olmasına rağmen hem kendisinin hem de mezhebinin görüşünü belirtmemiştir. Buradan da Harpûtî'nin fetret ehlinin imanı konusunda Eş'arilerin görüşünde olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Harpûtî son olarak hem çocukların hem de mukallidin imanını sahih görmektedir. Ayrıca ona göre tafsili imanın yanında icmali iman da sahihtir.⁶²

⁵⁹ Bkz. Ayşegül Hafızoğlu, *Gazzâlî'de Hidâyet ve Dalâlet Kavramları* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2005), 78-99.

⁶⁰ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 180-183.

⁶¹ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 183.

⁶² Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehli' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 191-192.

2.3. RIZIK VERME

İslâm ulemasının tamamına göre rızık, Allah'ın canlılara lütfettiği nimetlerdir. Fakat buradaki nimetlerin niteliği alimler tarafından tartışılmıştır. Örneğin Mu'tezile, haram yollarla elde edilen kazancı, rızık olarak görmemektedir. Buna rağmen Mâturîdî ve Eş'ariler, haram yollarla elde edilse dahi bu kazançların rızık olduğunu kabul etmektedir.⁶³

Harpûtî için rızık verme, Allah'ın bir fiilidir. Ona göre, hem meşru hem gayri meşru yollarla elde edilen kazanç, rızık niteliğindedir. Bu hususta Harpûtî, Mu'tezile'yi eleştirmektedir. Harpûtî'ye göre bir haramın çirkinliği, yasaklanan şeylere tevessül sebebiyledir. Buna karşın haram olan şeyin yaratılmasında herhangi bir çirkinlik yoktur. Allah hikmet sahibi olandır. İnsan, Allah'ın bildiği hikmetlerin tamamını bilmediği için zahiren oluşan durumu çirkin olarak değerlendirmek doğru bir bakış açısı değildir.⁶⁴

2.4. ECEL

Ecel, Ehl-i sünnet ile **Mu'tezile** arasında geçen bir tartışma konusudur. Mu'tezile'ye göre ecel tektir. Ecel, insan için hayat süresi ve vefat anından ibarettir. Mu'tezile eceli; "ecel-i kazâ" ve "ecel-i müsemmâ" olarak iki başlıkta ele almıştır. Örneğin Ebü'l-Hüzeyl, bir müdahale olmaksızın gerçekleşen ecele ecel-i müsemmâ; bir kaza veya bir katil yüzünden gerçekleşen ecele de ecel-i kazâ demektedir. Ona göre ecel-i kazâ sonrası ölen kimse, şayet kaza veya katilin azmetmesi olmasa ecel-i müsemmaya kadar ölmez. Aksi takdirde katil için bir ceza tatbiki mümkün olamaz.⁶⁵

Harpûtî'ye göre ecel, Allah tarafından canlıların hayatı için belirlediği bir süredir. Sona erdirmek için kaza ve kaderiyle belirlemiş olduğu süredir. Harpûtî, Mu'tezile'nin görüşünü, katilin herhangi bir müdahalesi olsa bile maktulün kendi eceli ile öldüğü gerekçesiyle reddetmektedir. Bu konuda da çeşitli ayetleri delil olarak getirmektedir.⁶⁶

Harpûtî ikinci bir eceli reddederek; katilin cezalandırılmasını, Allah'ın yasakladığı bir fiilin yapılmasına bağlamaktadır. Mu'tezile'nin öne sürdüğü: "Sonra ölüm zamanını (ecel) takdir eden ancak O'dur. O'nun katında bir ecel daha vardır."⁶⁷ ayetindeki ikinci ecel, Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi bir ecel değildir. Ona göre bu ayetteki ecel, kıyamette olacak olan eceldir.⁶⁸

Harpûtî'ye göre ömrü uzatacak olan tââtler ile ilgili hadisler, bu taatlerin teşvikinden ibarettir. Bu hadislerdeki tââtler, hastaya uygulanan tedaviler ya da Allah'a yapılan dualar gibi âdetî sebepler niteliğindedir. Harpûtî, ömrün uzamasıyla ilgili olarak Ehl-i sünnetin görüşlerine katılmıyor gibi görünmektedir. Çünkü konuyla ilgili hem net bir hüküm bildirmemiş hem de Ehl-i sünnetin görüşlerine yer vermemiştir.

SONUÇ

Harpûtî, Yeni İlm-i Kelâm dönemin en değerli âlimlerden birisidir. Kendisi, Kelâm ilminin yanı sıra astronomi, hukuk ve tasavvuf alanlarında da söz sahibi bir âlimdir. Bundan dolayı en önemli medreselerde müderrislik ve şer'î mahkemelerdeki azâlık gibi mevkilere yükselen Harpûtî, döneminin ihtiyaçlarına cevap verecek, Kelâm ilmindeki fikri bunalım ve tekerrürden Kelâm ilmini kurtaracak bir eser kaleme almaya çalışmıştır. Harpûtî, Tenkîhu'l-Kelâm eserini, bu

⁶³ Şerafeddin Gölcük, "Rızık", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/73.

⁶⁴ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehlî' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 192-193.

⁶⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-Hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/734-740.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/145

⁶⁷ En'am, 6/2

⁶⁸ Harpûtî, *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehlî' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlâhiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*, 194-195.

motivasyon ile kaleme aldığı kitabın mukaddimesinde ifade etmektedir. Fakat ilgili eserde geçen hususlar hakkında birkaç değerlendirmede bulunmak isabetli olacaktır.

İlk olarak Harpûtî, aynı bölümde ele aldığı Allah'ın zâtı konusunda büyük bir yenilik getirmemekle birlikte, özellikle yeni ortaya çıkmış olan dinsiz cereyanlara oldukça yeterli sayıda ve mantıklı cevaplar vermiş ve Yeni İlmî Kelâm'ın bakış açısını ortaya koymuştur. Buna rağmen aynı bölümdeki fiiller ve sıfatlar konusunda aynı başarıyı gösteremeyerek gelenekten kopamamış ve nispeten klasik Kelâm'daki tekrarlara düşmüştür. Bununla birlikte Harpûtî, eserinde; ele aldığımız konular itibarıyla pek çok konuya üstün körü değinmiş olarak görünmektedir. Bu da yeni yapılan bazı çalışmalarda eleştiri konusu olabilmektedir. Çünkü Harpûtî'nin bu eseri yazmasının sebebi zaten dönemin ihtiyaçlarına cevap veren bir eser bulamaması olmasından dolayı yenilik arayışına girmesidir. Bu yüzden kendisinin gelenekten fazla kopamayarak, iddia ettiği durumun bir hayli gerisinde olduğu intibasını uyandırmaktadır. Buna ek olarak Harpûtî, bazı konularda hiç görüş bildirmemekle beraber bazı konularda da çok sert bir dil ile diğer görüşte olanları eleştirmektedir.

Bu durumlar, ilk bakışta bir tutarsızlık olarak anlaşılabilir. Fakat unutulmamalıdır ki; Harpûtî bu eseri, bir ders kitabı niteliğinde sade ve yalın bir şekilde yazmıştır. Bu durum bize bazı konulara fazla değinmemesini açıklamaktadır. Yine Harpûtî döneminin gelişmelerine değinen bir eser bulamadığı için Tenkîhu'l-Kelâm adlı eserini kaleme almıştır. Bu yüzden o üzeninde tartışma olmayan konularda Ehl-i sünnetin görüşünde olduğu için bir görüş bildirmemiştir. Zira, zaten Ehl-i sünnetin görüşünü zikretmektedir. Bu da bazı konularda hiç görüş beyan etmemesini açıklamaktadır. Son olarak Harpûtî, döneminde tartışma konusu olan meseleler üzerine de fazlaca eğilmiş, bu konulara özel ihtimam göstermiştir. Çünkü eserini yazma amacı zaten budur. Bundan dolayı da rü'yetullah gibi bazı konulara çok değinmiş ve diğer görüşleri bu yüzden sert bir şekilde eleştirmiştir.

Sonuç olarak Harpûtî eserinde, klasik kelâm metot ve yöntemlerine alternatif olarak modern bir kelâmî yaklaşım ve bakış açısı getirmiştir. Fakat Harpûtî'nin ele aldığımız konunun da içinde bulunduğu eserine baktığımızda Harpûtî'nin yeni bir kelâm metodolojisi meydana getirdiği söylenemez. Çünkü Harpûtî'nin durumu, yeni bir kelâm metodolojisi oluşturarak Kelâm ilminde bir çığır açmanın çok uzağındadır. Bunlara rağmen otoriteler tarafından kendisinin önemli bir Yeni İlm-i Kelâm mütekellimi olarak kabul edilmektedir. Döneminin ihtiyaçlarına yönelik olarak Harpûtî, büyük bir boşluğu doldurmuş ve Kelâm ilmine ciddi katkılar sağlamıştır.

HARPÛTÎ'YE GÖRE ALLAH'IN SIFATLARI VE ALLAH'IN Bİ'SET DIŞINDA DÜNYADAKİ FİİLLERİ

KAYNAKÇA

- Can, Seyithan. "Allah'ın Sıfatları". *Sistemantik Kelâm*. thk. Fadıl Ayğan. İstanbul: Beyan, 2020.
- Es-Sabunî, Nureddin. *Matûrîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV, 19. Basım, 2020.
- Eş'arî, Ebu'l Hasan el-. *el- İbâne Ve Usûlü Ehl-i- Sünnet*. çev. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yay., 2010.
- Fettâh, İrfan Abdülhamîd. "Cebriyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/205-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Gölcük, Şerafeddin. "Rızık". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/73-74. İstanbul, 2008.
- Gündoğar, Hamdi. "Mu'tezile Mezhebinde İnsan Fiilleri Problemi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 8/2 (2004), 205-218.
- Hafizoğlu, Ayşegül. *Gazâlî'de Hidâyet ve Dalâlet Kavramları*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2005.
- Harpûtî, Abdullatif. *Tenkîhu' l- Kelâm fî Akâid- i Ehlî' l-İslâm-Kelâm İlmine Giriş-İlahiyat, Nübüvvet, Sem'iyat, İmâmet*. çev. Fikret Karaman. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.
- Harpûtî, Abdullatif. *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâidi Ehli İslâm*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1330.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlm-i Kelâm*. Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Şerhu'l-usûlî'l-Hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı., 2013.
- Kubat, Mehmet. "Kadere Dair İki Risale (Abdülmelik b. Mervân'ın Hasan el-Basrî'ye Gönderdiği Mektup ve Hasan el-Basrî'nin Abdülmelik b. Mervân'a Gönderdiği (Cevabî) Mektup)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/8 (2008), 351-374.
- Özer, Mevlüt. "İlâhî İsim ve Sıfatlar". *Kelam*. thk. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Grafiker Yay., 4. Basım, 2015.
- Taftâzânî, Sa'düddin et-. *Şehu'l Akâid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: İFAV, 2022.
- Taşkın, Bilal. "İslam Düşüncesinde İnsan Fiilleri: Farklı Söylemler Ortak Amaçlar". *Kader* 19/1 (2021), 146-176.
- Ümit, Mehmet. "Mihne Sürecinde Hanefiler". *Hitit Üni. İlahiyat Fak. Dergisi* 9/17 (2010), 101-130.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said. "Fiil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/59-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yücedoğru, Tefvik. "Tekvin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/388-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

